

Husargata i Käglinge berättar om skånes sista ofredstid

Per Ragnarson

Varför har skånsk litteratur inte uppmärksammats mer i gatunamn inom Malmö, staden och de 1967 inkorporerade områdena? Stadsarkivet utgav 1999 boken "Gator i Malmö". Med reservationen att något gatunamn kan ha tillkommit sedan dess, även litterärt förankrat, så finns bara stockholmaren Carl Mikael Bellman, den skånske Gabriel Jönsson (Flickan från Backafall mm), den folklivsskildrande prästen Nils "Nicolovius" Lovén från Räng och Äspö i Skytts härad och österlenskildraren Henrik Wranér. Däremot inga i litteraturen förekommande personligheter och inga mustiga berättelser. Med ett undantag.

Wranérs humoristiska skildringar på bygdemål från Järrestads härad kallades *Stuesnack och stätteslams* (1884) och *Gårafolk och husmän* (1885). Han skrev mer än ett trettiotal böcker. Hans folklivsskildringar är med sakkunniga beskrivningar från 1800-talet i klass med prästen Nils "Nicolovius" Lovéns "Folklivet i Skytts härad" på 1700-talet. Wranér dog i Stockholm 1908 och fick först 1925 på gravstenen ett reliefporträtt av konstnären Carl Eldh.

Gott om historier

Var finns Frans G. Bengtsson och hans vikingar med Röde Orm och den färgstarke Toke i spetsen? Var finns Nils Holgersson, Hjalmar Gullberg, Anders Österling, Victoria Benediktsson (pseudonymen Ernst Ahlgren), Carl Cederborg med krigens 1600-tal, den danske Skåne-skildraren Palle Lauring, de skåneländska blekingarna Harry Martinson, vars rymdfantasi Aniara spelats i Malmö två gånger, och Sven Edvin Salje? Var finns Gustaf Hellströms Lilla Paris, kong Christians fästningsstad från krigstiderna.

Jo, Salje är räddad till Käglinge, vilket inte minst har glatt hans beundrare i trakterna kring Ryssberget. En del namn som inte finns i Malmö finns i Lund (från isländske Snorre och Röde Orm till vår skånske Hjalmar Gullberg) eller i Helsingborg, där man t.o.m. har en bok som heter "Diktarnas Helsingborg", i vilken det berättas om både Cederborg (som skrev "Göingehövdingen" och Anders Österlings far Hans, tidningsmannen och förläggaren).

En adelsman på Kjeglinge Bytompt?

När enskiftesgården Käglinge nr 2 hade restaurerats 1986 och räddats till minnesgården "Pålssonhuset", väcktes frågor om den gamla byn, Kjeglinge Bytompt, som splittrades efter skiftesbeslutet 1806. Vad fanns det för liv där? Ett dussin bönder, små och något större, av vilka några signerade byaordningen från 1766. Här fanns några hantverkare i "gadehus", några gamlingar på nåder?

Namnen var de genom generationer nedärvda, alla slutande på -son. Men ett namn skilde ut sig från mängden. Den 1788 avsuttna, 169 cm långa, husaren Pehr Kopparstierna gick andra till handa som en "almuligmand" så länge som benen höll. Han rullfördes 1760 som "Nr 61 Kjeglinge af Månstorps Compani". Han var född 1735 och "gammal" redan vid 58. År 1803, tre år före utskiftandet från Kjeglinge Bytompt, dog Pehr "af ålderdoms bräcklighet".

Svaret fanns i en ofredsbok

Vad var då en kopparstjärna mer än en stjärna gjord av koppar. Hade gamla uppslagsböcker något att säga? Inga sökningar på *K* gav något. Men av en slump gick jag tillbaka till min egen gränsbygd författare Sven Edvin Salje för att läsa om boken "Man ur huse" (1957). Kommen till sidan 26 läste jag berättelsen om åldermannen Torgil Torgilsen i en av byarna nära bleking-skånska gränsen en afton i ofredstid. Han oroade sig för vad som närmast skulle hända hans bybor och kanske honom själv eller de av hans söner som av svenskarna hade terroriststämplas som "snapphanar". Hemma fanns endast Pridbjörn, som tänktes kunna ta vid på gården:

Läs Sven Edvin Saljes bok "Man ur huse" från krigiskt 1600-tal, där finns dokumentet bakom Pehr Kopparstjärnas gata, en avsutten soldat på "Kjeglinge Bytompt".

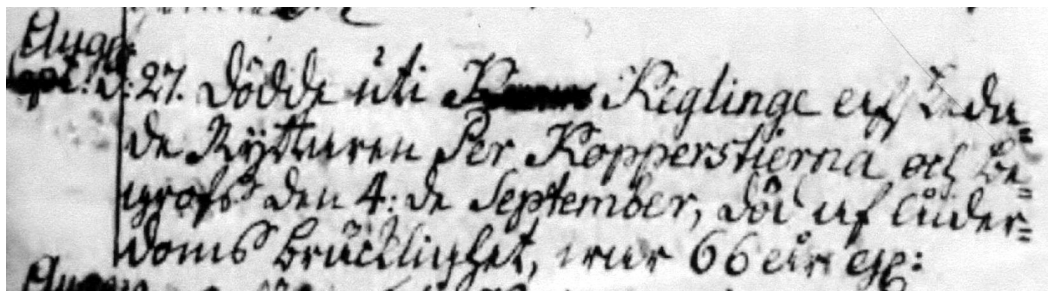
"Långt sedan alla utom Pridbjörn sökt sig ned i sovebänkarna sitter ålderman uppe. Från lådan i hörnskåpet har han plockat fram den stora tolvuddiga kopparstjärnan. Han håller den varligt som ett bröd mellan händerna... här på denna kopparskiva finns bygårdarnas nummer präglade..."

Kopparstierna? Där stod det hos Salje. Skulle man få heta så fint idag utan protester från Riddarhuset? Lite längre ner stod det att *"den plåten får icke förkomma. Den får icke bli till tjuvars byte eller svartna i våld. De händer denna bytavla blir lagd i ska vara rättskaffens händer. Ingen vågar trotsa den. Den är både lag och samvete i ett. Och ingen man kan nå längre i förtroende än att få hysa denna plåt i sitt hus"*.

En räddad berättelse

Sven Edvin Salje levde, 80 gammal och nästan blind. Men han svarade själv i telefonen på ivriga frågor om var han hade fått detta ifrån. *"Jo, så var det i byarna Gaslunda och Görögöl i nordvästra Blekinge. När jag var sådär 16 år berättade gamle "Ola Bror" på ålderdomshemmet vad de gamle hade berättat. Det som inte fick hända hade hänt i det fredlösa 1600-talet. I en av byarna hade kopparstjärnan svartnat i våld. Jag sprang direkt hem och skrev ner Ola Brors berättelse"*:

Jag tänkte. Om unge Sven Edvin inte redan hade varit på jakt efter gränsbygdshistoria? Om jag nu inte hade varit intresserad av hans böcker och velat läsa just den här boken en gång till, så hade jag inte fått veta att husaren Pehr hade bröderna (eller kusiner?) Nils (Nels) och Petter. Nils blev också soldat och Petter blev militär båtsman. Det hade gått att få ta ett långt soldatnamn som Kopparstierna, annars skulle det vara kort som i Käglinge med Mårten Krig och Anders Orkan. Pehr hade som kommen från gränsbygderna noterats som "smälänning" när han skrevs in för Kjeglinge i Månstorps Compani av Norra Skånska Cavaleriet. Bröderna finns i knektarkivet, Petter som båtsman. Att de kom från en av Saljes två byar och hade inspirerats av deras åldermanshistoria förefaller uppenbart. Saljes tidsskildringar kan gälla hela det omstridda Skåneland, för så grymt var det.

Kopparstjärna i arv

Karl XI dog 1697, vilket knappast beklagades i de dansksinnade gränsbygderna. I Sven Edvin Saljes bok "Natten och brödet" får vi veta att Torgil ålderman hade fem söner varav tre "löpte på skogen", terroriststämplades som snapphanar och "skogslöss" och dödades av svenskarna.

Blekingar och göingar ansågs opålitliga och kunde bara skickas till Ingermanland eller Pommern som utskrivna för svenska regementen. Kvar hemma var den "ofärdige" Ola och den yngste, Pridbjörn. Även Torgil Torgilsen dödades, av "trekantshattar" vid hans egen gård. Pridbjörn kom samma år som kungen dog att ta över åldermansrollen och ansvaret för kopparstjärnan, den heligförklarade "plåten". Då hade kopparstjärnan med sina spetsar hunnit bli något inaktuell. Gårdar hade bränts. I sinom tid skulle en ny Torgil ålderman ta vid, Pridbjörns son. Men då hade fred påtvingats gränsborna och åldermannen skulle få ägna sig åt byarnas stängsel, sådd och skörd som man alltid hade önskat.

Bodekull och Oxie.

Mycket i tiden för det slutliga svenska maktövertagandet i Blekinge handlade om platsen Bodekull, där det fanns en naturlig hamn. Svenskarna började med skeppsbyggen och kungen ville snabbt ha ett fästningskastell utanför en stad med hans namn som värn mot danskarna. Mot fetare marker i Oxie bytte man till sig Bodekull av översten Ove Tagesen Tott till Skabersjö (1626-1666), vars halvbror Otte (1607-1656) hade varit "lensmand" på Sölvesborg. Villakvarteren vid Kristineberg i Oxie har sålunda del i historien om hur Bodekull blev staden

Karlshamn med ett kastell på ön utanför hamnen och Tott-släkten lämnade Blekinge.

Ett uppskattat gatunamn

Nu finns sedan 2012 vid Törringevägen i Käglinge Pehr Kopparstjärnas gata med villor från det tidigaste 2000-talet. Kanske kan det kännas att bo vid en gata som har en egen berättelse, i varje fall har namnet väckt intresserade frågor. "Saljesällskapet" som trivs i Saljes och Harry Martinsons hemtrakter, underrättades om gatudopet och tackade med brev för att man i Käglinge hade "uppmärksammat Torgil ålderman med den tolvuddiga kopparstjärnan".

Man betonade att Salje alltid hade varit mycket noggrann med dokumentation från byarna i gränsbygden.

Det finns mycket mer som gatunamn skulle kunna berätta. I Malmö är det tätt mellan gamla svenska knektar och glest mellan danska människor och händelser. Litteraturen ger både fakta och fantasier, fina utgångspunkter för berättande.

Namn i artikeln:

Nils "Nicolovius" Lovén 1796-1858, Henrik Wranér 1853-1908, Gabriel Jönsson 1892-1984, Carl August Cederborg 1849-1933, Sven Edvin Salje 1914-1998.

Läsning:

Sven Edvin Salje: Mn ur huse (1957), Natten och Brödet (1968).

Oxie Härads Hembygdsförening årsbok 2011.

Cederborg, C. Aug: "Göingehövdingen", publicerad i två delar 1899-1900.

Solbritt Lindfors Lång, red., "Diktarnas Helsingborg" (2005).

Bilder

Pehr Kopparstjärnas gata i Käglinge (foto: Kjell Wihlborg).

Torgil ålderman med sin kopparplåt (ill.: Kjell Wihlborg).

Pehr Kopparstierna i Glostorps dödbok 1803.

Ove Tott

Karlshamns kastell Carlsten på Frisholmen.

"Natten och brödet"

Sven Edvin Salje

